

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПАРАБАНКІВСЬКИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

Дубина М.В., асистент, ЧДТУ

Досліджено сучасний стан розвитку системи парабанківських посередників в Україні, запропоновані заходи, реалізація яких позитивно вплине на її функціонування.

Ключові слова: фінансовий посередник, парабанківський посередник, система парабанківських посередників, інвестиційний ресурс системи парабанківських посередників.

ВСТУП

Ефективна та динамічна діяльність парабанківських посередників в економіці будь-якої країни вважається однією із ознак її стабільного розвитку. Функціонування даних установ призводить до розвитку фінансового ринку, що у свою чергу сприяє формуванню інвестиційних та кредитних ресурсів у країні та стимулює розвиток реальної економіки. На сьогодні, в Україні склалася банкоцентрична модель фінансового ринку, на якому головну роль відіграють банківські установи. Парабанківські посередники теж відіграють значну роль у функціонуванні фінансового ринку, а їх подальший ефективний розвиток вимагає створення відповідних умов діяльності даних установ.

В Україні до парабанківських посередників прийнято відносити страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, фінансові компанії, інститути спільного інвестування, ломбарди та інші. Діяльність цих установ на сьогодні вимагає удосконалення як законодавчо-нормативної бази, так і здійснення реформ у галузі державного регулювання їх діяльності, впровадження комплексу заходів економічного та організаційного характеру.

В науковій літературі існує велика кількість різноманітних досліджень діяльності парабанківських посередників, серед авторів яких варто відзначити роботи Л.М. Алексеєнко, А.М. Арістової, З.М. Васильченка, З.Г. Ватаманюка, О. Гладчук, О.Л. Дорош, О.М. Іваницької, Л.В. Ільченко-Сюйви, І.С. Каракулової, О. Картамишевої, А.С. Криклія, В.Л. Кротюка, М.Л. Лапішко, Є.Б. Ніколаєва, Г. Партин, М.О. Свердел, О.П. Сідельник, Л. Співак, О. Тивончук та ін. Дослідження цих вчених мають велике теоретичне і практичне значення для розробки заходів щодо подальшого розвитку парабанківських посередників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однак, на відміну від решти наукових досліджень, на сьогодні залишаються не повністю дослідженими питання впливу фінансово-економічної кризи на діяльність парабанківських посередників в Україні; більшість науковців досліджують, як правило, окремі види парабанківських посередників, однак, в даній статті ми б хотіли зупинитися на питаннях реформування системи парабанківських посередників як цілісного, монолітного суб'єкту фінансового ринку. Таким чином, метою даної статті є аналіз сучасного стану системи парабанківських посередників та розробка комплексу заходів щодо її реформування.

РЕЗУЛЬТАТИ

У науковій літературі наводиться значна кількість тлумачень дефініції «парабанківська система». Так Гладчук О. наводить таке визначення: парабанківська система — система, елементами якої є сукупність різноманітних видів небанківських фінансово-кредитних інститутів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, яка існує в тій чи іншій країні в певний історичний проміжок часу та функціонує в межах єдиного фінансового механізму [3, с. 44].

Версаль Н.І. під парабанківською системою розглядає сукупність небанківських фінансових посередників, які акумулюють грошові кошти економічних суб'єктів, спеціалізуючись на виконанні кількох операцій або обслуговуючи обмежене коло клієнтури, і підпорядковуються різним регулюючим органам [2, с. 91].

На нашу думку, найвагомішими складовими, що повинні характеризувати систему парабанківських посередників як цілісний суб'єкт фінансового ринку, враховуючи теорію системного аналізу, є: її складові (підсистеми, елементи), взаємозв'язок із зовнішнім середовищем та головна мета діяльності даної системи у цілому.

Таким чином, в даній статті під системою парабанківських посередників розглядається сукупність парабанківських посередників та зв'язків між ними, що взаємодіють із зовнішнім середовищем та мають спільну мету, яка полягає в акумулюванні тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів та перетворенні їх в інвестиційні ресурси, тобто перетворення пасивних грошей в активні [9, с. 8].

Дискусійним на сьогодні є питання визначення фінансових установ, що відносяться до парабанківських посередників. В даній статті до цих установ відносять виключно ті, що здійснюють акумулювання тимчасово вільних коштів та направляють їх до економічних агентів, що мають потребу у фінансових ресурсах. Однак, деякі автори також відносять до парабанківських посередників компанії по управлінню активами та адміністраторів пенсійних фондів, що на нашу думку, є не логіч-

ним, адже ці установи є допоміжними фінансовими посередниками на фінансовому ринку як і депозитні установи, біржі, клірингові заклади та інші [7, с. 218; 8, с. 68].

Таким чином, до системи парабанківських посередників в даній статті віднесено страхові компанії (ризики страхові компанії, компанії із страхування життя), недержавні пенсійні фонди, кредитні установи (кредитні спілки, ломбарди, інші кредитні установи, юридичні особи публічного права, фінансові компанії), інститути спільного інвестування [7, с. 218; 6, с. 218].

Сучасний стан системи парабанківських посередників характеризується впливом фінансово-економічної кризи на її діяльність. На сьогодні, більшість парабанківських посередників, які залишилися на фінансовому ринку, намагаються стабілізувати свою фінансово-господарську діяльність.

Фінансово-економічна криза завдала негативного впливу на розвиток фінансового ринку в Україні, що проявилось, у першу чергу, у погіршенні фінансових посередників загалом та парабанківських зокрема, що було обумовлено наступним: погіршення фінансового стану економічних суб'єктів (масові звільнення та загальне зменшення доходів фізичних осіб; банкрутства та значне зниження доходів підприємств); неспроможність обслуговувати раніше взяті позики економічними суб'єктами; масова недовіра до фінансових установ з боку економічних суб'єктів, які бажали отримати раніше вкладені кошти; девальвація національної валюти та інші.

Фінансово-економічна криза оголила всі проблеми функціонування парабанківських посередників на фінансовому ринку України, що були непомітними на постійно зростаючому фондовому, кредитному, депозитному та інших ринках до середини 2008 року. Серед основних з них варто зазначити: недосконалий державний нагляд за діяльністю даних установ; нестабільний рівень довіри економічних агентів до діяльності парабанківських посередників; значна кількість шахрайств як зі сторони даних фінансових посередників так і їх клієнтів; незахищеність грошових коштів фізичних та юридичних осіб, що були залучені парабанківськими посередниками та інші, що призвело до складного фінансового стану цих установ.

На сьогодні, основними показниками стабілізації ситуації у сфері парабанківських посередників можна вважати наступні: зупинилося масове закриття їх філій, представництв та відділень, дані установи можуть вже адекватно оцінити власні збитки від несплати позик економічними агентами (на початку кризи більшість парабанківських посередників активно здійснювали пролонгацію кредитів та перезаключали кредитні договори, що не давало змоги якісно оцінити яка ж кількість позик буде повернута), відсутність протягом останнього півроку інформації у ЗМІ про банкрутство чи ліквідацію великих парабанківських посередників, поступове повернення деяких економічних агентів, що раніше були клієнтами парабанківських посередників, але змушені були відмовитися від їх послуг, до співпраці з ними, підвищення ринкової вартості акцій українських підприємств на фондовому ринку, що знизилася з початком кризи (значне зростання індексу ПФТС) та інші показники.

На території України на кінець 2009 року було зареєстровано 2940 парабанківських посередників. У порівнянні з аналогічним показником 2005 року їх кількість зросла на 58,32% або 1083 одиниці, а у порівнянні з 2008 роком — на 3% або 88 одиниць (рис. 1). Варто зазначити, що на фоні постійного збільшення кількості парабанківських посередників протягом останніх п'яти років у 2009 році у наслідок фінансово-економічної кризи спостерігається зниження темпів зростання кількості парабанківських посередників. Так протягом 2007 року темп росту склав 112%, у 2008 році — 106%, у 2009 році — 103% [4].

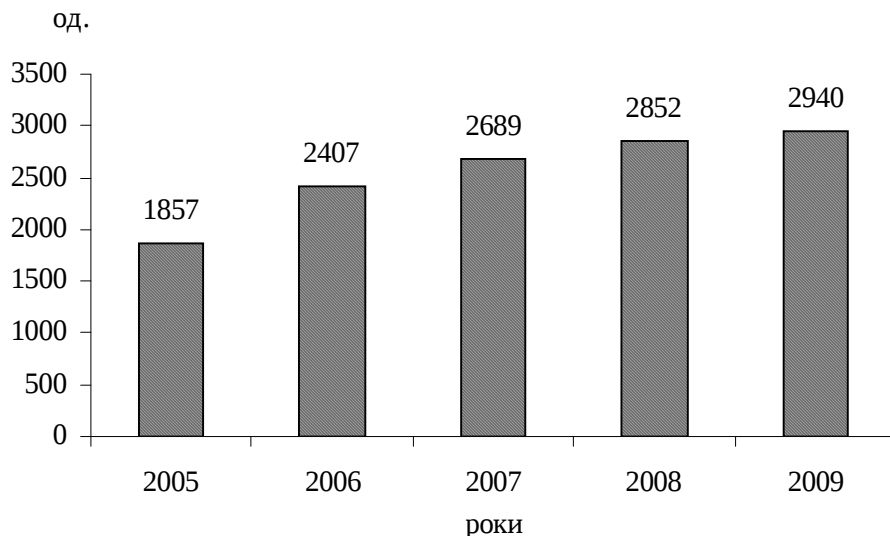

Рис. 1. Загальна кількість парабанківських посередників в Україні [11]

Найбільшу питому вагу серед парабанківських посередників займають кредитні установи, але протягом 2005-2009 років їх питома частка зменшилася з 60,37% у 2005 році до 47,52% у 2009 році. Також протягом цього періоду зменшилася частка страхових організацій у загальній кількості уста-

нов з 24,34% до 18,98%. Логічно, що збільшується питома вага інвестиційних установ з 15,29% до 33,5% відповідно. Таким чином на кінець 2009 року найбільша кількість парабанківських посередників у країні представлена кредитними та інвестиційними установами (разом — 82,02%) (табл. 1).

Показник кількості населення на одного парабанківського посередника показує скільки у середньому обслуговує одна установа фізичних осіб. При розрахунку не враховується кількість структурних підрозділів парабанківських установ а використовується кількість наявного населення в Україні. Таким чином за п'ять років навантаження на одного парабанківського посередника зменшилося на 40% з 25460,85 чол. до 15633,64 чол. Дане скорочення відбувалося поступово протягом всіх п'яти років.

Важливою складовою аналізу парабанківських посередників є загальний обсяг активів даних установ. На кінець 2009 року загальні активи склали 137811,13 млн. грн., що на 331,05% більше аналогічного показника 2005 року. Найбільший вплив на зростання активів мав інвестиційний сектор. Питома вага його активів у загальному обсязі у 2009 році склала майже 60%. В середньому, згідно розрахунків, у 2009 році кожний парабанківський посередник володів 46874,53 тис. грн. активів, хоча у 2005 році — лише 17214,46 тис. грн.

Ключовими показниками з точки зору розвитку національної економіки є обсяг залучених фінансових ресурсів системою парабанківських посередників та обсяг її інвестиційних ресурсів. На рис. 2 представлений обсяг залучених та інвестиційних ресурсів системи парабанківських посередників.

Протягом всіх п'яти років обсяг інвестиційних ресурсів перевищує об'єм залучених ресурсів, що говорить про додаткові джерела формування інвестицій у парабанківських посередників, окрім традиційних.

На кінець 2009 року загальний обсяг залучених ресурсів парабанківських установ склав 118026,13 млн. грн., що на 22772,37 млн. грн. більше аналогічного показника 2005 року. Найбільшими темпами даний показник зростав у 2007 та 2008 роках. Однак, внаслідок фінансово-економічної кризи у 2009 році темп зростання залучених ресурсів значно знизився. Найбільшу питому вагу у загальному обсязі даного показника займають ресурси інвестиційних установ — 69,9%. Відповідно страховий та кредитний сектори займають 17,1% та 13%.

У розрахунку на одну особу на сьогодні припадає 2567,86 грн. залучених ресурсів системи парабанківських посередників, що на 2086,04 грн. більше 2005 року, коли аналогічний показник дорівнював 481,82 грн. У середньому на одного парабанківського посередника на кінець 2009 року приходилося 40,14 млн. грн. залучених ресурсів, хоча у 2005 році цей показник не перевищував 12,27 млн. грн., що говорить про динамічний розвиток даних установ за останні п'ять років.

Обсяг інвестиційних ресурсів парабанківських посередників протягом 2005-2009 років продовжував зростати і на кінець 2009 року склав 121331,03 млн. грн., що на 434,14% або 98615,95 млн. грн. більше показника 2005 року.

Найбільшу питому вагу у складі загальних інвестиційних ресурсів займають знову інвестиційні установи — 68 %. Відповідно страховий та кредитний сектори займають 20 та 12% відповідно. У середньому кожний парабанківський посередник направив на розвиток національної економіки 41,31 млн. грн., що більше аналогічного показника 2005 року на 162,54 % або 25,57 млн. грн.

Таким чином, дані вище виконаного аналізу свідчать про постійний розвиток парабанківських посередників протягом останніх п'яти років. Фінансово-економічна криза внесла свої корективи в діяльність даних установ, однак, у цілому система парабанківських посередників продовжує розвиватися. Однак, як зазначалося вище, вплив фінансово-економічної кризи на її розвиток був вкрай негативним, а позитивні результати розвитку даної системи у 2009 році обумовлені, в основному, підвищенням зростанням діяльності окремих парабанківських посередників.

Якщо розглянути вплив фінансово-економічної кризи на окремі сектори даної системи, то варто зазначити, що найбільше вона вплинула на розвиток страхових компаній, кількість яких у 2009 році зменшилася на 21 одиницю, а обсяг залучених ресурсів їх знизився на 69 млн. грн. у 2009 році у порівнянні з 2008 роком, кредитних установ, особливо кредитних спілок, кількість яких у 2009 році зменшилася на 74 одиниці, а обсяг залучених ресурсів зменшився майже на 1 млрд. грн., деяких видів фінансових компаній (наприклад, лізингових, обсяг фінансових послуг яких у 2009 році знизився на 5517,23 млн. грн.).

Однак, в межах системи парабанківських посередників деякі її елементи під час кризи лише збільшили обсяги надаваних послуг. До таких установ можна віднести недержавні пенсійні фонди, факторингові компанії та ломбарди (див. табл. 1).

Збільшення кількості ломбардів, на нашу думку, обумовлено кризою кредитних ресурсів, що зараз спостерігається на фінансовому ринку України. Так для фізичних осіб на сьогодні банки та кредитні спілки в основному кредитів не видають, а якщо і надають, то під непривабливі умови. Таким чином швидко отримати готівкові кошти в кредит можна лише в ломбардах та інших кредитних установах, зростання кількості яких і спостерігаємо [5, с. 32-33].

Факторингові компанії, які займалися викупом дебіторської заборгованості до фінансово-економічної кризи змогли отримати додатковий стимул до зростання. Насамперед, це пояснюється постійною необхідністю економічних суб'єктів у фінансових ресурсах, що зумовлює продаж останніми своєї

Таблиця 1

Основні показники розвитку системи парабанківських посередників [4]

№ п.п.	Назва	Одиниці виміру	2005	2006	2007	2008	2009	Зміна 2009/2005	
								у абсол. відн.	%
1	Кількість парабанківських посередників	од.	1857	2221	2689	2852	2940	1083,00	158,32
	питома вага страхових організацій	%	24,34	22,06	20,16	20,30	18,98	-5,36	77,98
	питома вага кредитних установ	%	60,37	54,57	48,83	48,56	47,52	-12,85	78,71
	питома вага інвестиційних установ	%	15,29	23,37	31,02	31,14	33,50	18,21	219,07
2	Кількість населення на одного парабанківського посередника	чол./од.	25460,85	21129,90	17346,97	16259,71	15633,64	-9827,21	61,40
3	Активи парабанківських посередників	млн. грн.	31972,83	49662,98	85247,38	124933,15	137811,13	105838,30	431,03
4	Вартість активів на одного парабанківського посередника	тис. грн.	17217,46	22360,64	31702,26	43805,45	46874,53	29657,07	272,25
5	Обсяг залучених ресурсів	млн. грн.	22780,77	35909,88	69037,06	108501,19	118026,13	95245,36	518,10
6	Обсяг залучених ресурсів на одну особу	грн.	481,82	765,19	1480,02	2339,76	2567,86	2086,04	532,95
7	Обсяг залучених ресурсів на одного парабанківського посередника	млн. грн.	12,27	16,17	25,67	38,04	40,14	27,88	327,25
8	Обсяг інвестиційного ресурсу	млн. грн.	22715,08	41928,58	80784,20	108833,37	121331,03	98615,95	534,14
9	Обсяг інвестиційного ресурсу на одного парабанківського посередника	млн. грн.	12,23	18,88	30,04	38,16	41,27	29,04	337,38

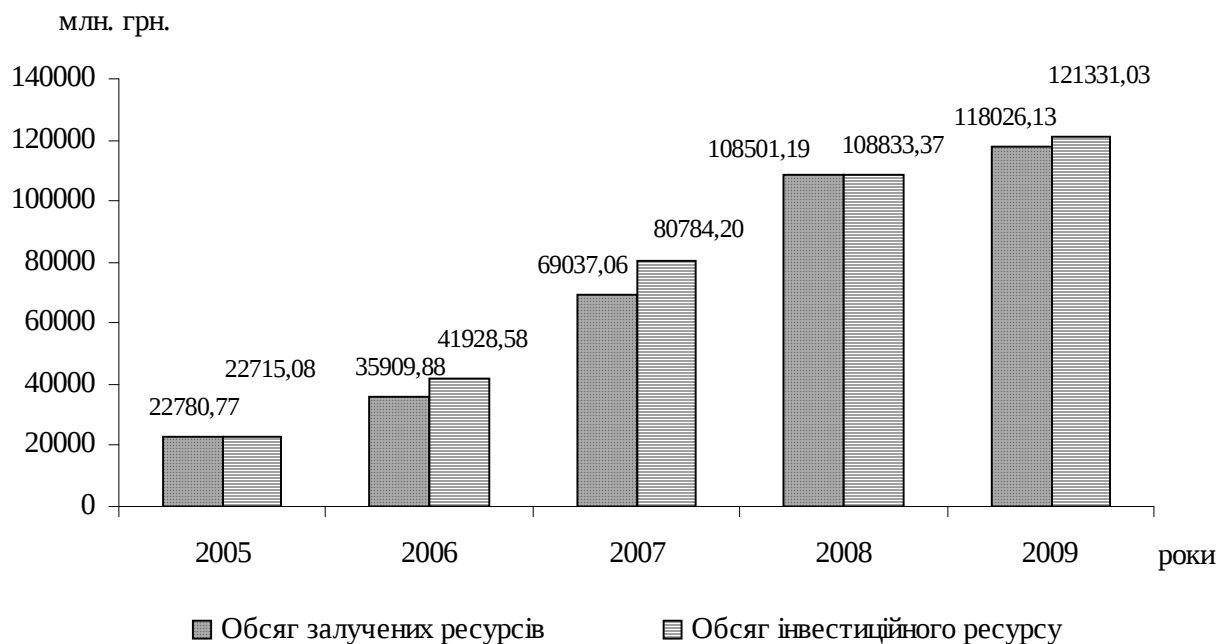

Рис. 2 Обсяг залучених та інвестиційних ресурсів системи парабанківських посередників (розраховано автором на основі даних Держфінпослуг)

дебіторської заборгованості факторинговим компаніям з великим дисконтом з метою швидкого отримати коштів. Це дозволяє факторинговим компаніям отримувати додатковий прибуток, частину якого можна сплатити за підвищені процентні ставки по позичкам. Саме з цим пов'язане, на нашу думку, зростання кількості факторингових компаній у 2009 році на 36% або 17 одиниць до 64 компаній. Не можна не враховувати також той факт, що багато діючих факторингових компаній афілійовані з банківськими структурами і мають постійний доступ до значно дешевших кредитних ресурсів [5, с. 36-38].

Таким чином, подальший ефективний та стабільний розвиток системи парабанківських посередників залежить, у першу чергу, від розуміння необхідності проведення кардинальних змін державного регулювання діяльності даних установ та впровадження сукупності заходів економічного та організаційного характеру.

Фінансово-економічна криза показала, що державний контроль за діяльністю парабанківських посередників в Україні є надто недосконалим і потребує якісного удосконалення. Дана ситуація продемонструвала, що Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг не може ефективно здійснювати контроль за діяльністю парабанківських посередників, особливо страхових компаній, кредитних спілок. Так банкрутство деяких великих страхових компаній та зловживання, що були виявлені у деяких національних кредитних спілках, показали, що державний контроль з боку держави взагалі майже відсутній. Численні анулювання ліцензій серед кредитних спілок після того, як до Держфінпослуг почали надходити листи від клієнтів про відмову парабанківськими посередниками віддавати їхні кошти, свідчить, що у регулятора відсутні механізми оцінки потенційних ризиків банкрутства даних установ, розробка та впровадження яких є обов'язковою умовою подальшого якісного регулювання діяльності парабанківських посередників.

Тривалий час серед науковців триває дискусія щодо інституційного реформування регулювання фінансового ринку [10, с. 26-27]. Багато вчених, аналізуючи закордонний досвід регулювання фінансового ринку, вказують на його центричність, тобто контроль та регулювання за діяльністю фінансових установ здійснює єдиний державний орган. На сьогодні в Україні їх три: Національний банк України, Державна комісія з регулювання фінансових ринків та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). На нашу думку, об'єднання регулюючих органів лише позитивно вплинуло на розвиток парабанківських установ. Але варто враховувати і вітчизняний досвід та традиції, що склалися на українському фінансовому ринку. На нашу думку, найбільш доцільним було б об'єднати Держфінпослуг та ДКЦПФР, що дало б змогу сконцентрувати регулювання всіх парабанківських посередників в одній установі, адже зараз діяльність страхових компаній, кредитних спілок, ломбардів, фінансових установ, недержавних пенсійних фондів здійснює Держфінпослуг, а інститутів спільного інвестування — ДКЦПФР.

Однак, реформу щодо об'єднання двох установ не можна проводити зараз, адже на сьогодні головним завданням цих регуляторів є стабілізація ситуації на фінансовому ринку та подолання наслідків фінансово-економічної кризи. Об'єднання Держфінпослуг та ДКЦПФР повинно відбуватися поступово, а програма утворення нового Уповноваженого органу на фінансовому ринку повинна містити чіткі терміни його створення.

Деякі науковці пропонують також забрати у НБУ повноваження щодо регулювання банківської діяльності та передати їх новому мегарегулятору, що на нашу думку, є не доцільним, враховуючи ті сталі відносини, що існують між НБУ та комерційними банками на сьогодні. Такий крок, на наше переконання, внесе послаблення в регулювання банківської діяльності зі сторони держави, яке і так на сьогодні є недосконалим.

Важливою складовою подальшого розвитку парабанківських посередників є створення інституцій, які б захищали дані установи від шахрайства, а їх клієнтів від можливого банкрутства даних установ. Для кредитних парабанківських установ важливою складовою подальшого розвитку є створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб для кредитних спілок, які найбільше видають кредитів серед парабанківських посередників, використання послуг кредитних бюро з метою зниження кредитних ризиків, для страхових компаній — створення подібно до бюро кредитних історій (а можливо і на основі самих бюро кредитних історій) бази даних недобросовісних клієнтів, які вчиняли шахрайські дії і тим створювали збитки страховикам, для інститутів спільного інвестування — система гарантування коштів інвесторів, яка ефективно діє у розвинутих країнах світу [1, с. 102]. Саме створення такої системи гарантування внесків інвесторів сприяло б підвищенню довіри та збільшенню інтересу до діяльності цих установ не лише юридичних, але і фізичних осіб.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток системи парабанківських посередників є важливою складовою ефективного функціонування фінансового ринку та розвитку національної економіки загалом. Дослідження показало, що фінансово-економічна криза мала значний вплив на розвиток парабанківських посередників, але вплив цей був неоднозначним. Для одних установ він став руйнівним та стримуючим (страхові компанії, кредитні спілки, інститути спільного інвестування) для інших стимулюючим (ломбарди, факторингові компанії).

Отже, для подальшого розвитку системи парабанківських посередників необхідно: 1) реформувати систему державного регулювання на фінансовому ринку шляхом об'єднання Держфінпослуг та ДКЦПФР; 2) удосконалити державний контроль за діяльністю парабанківських посередників на фінансовому ринку; 3) розробити та впровадити систему ранньої діагностики ймовірності банкрутства парабанківських посередників; 4) підвищити відповідальність за зловживання на фінансовому ринку як зі сторони парабанківських посередників так і їх клієнтів; 5) впровадити механізми гарантування вкладів клієнтів парабанківських посередників від можливого їх банкрутства (фонд гарантування вкладів клієнтів кредитних спілок та інвесторів інститутів спільного інвестування); 6) впровадити механізми підвищення довіри економічних суб'єктів до діяльності парабанківських установ, рівень якої сьогодні є досить низьким та інші.

Впровадження запропонованих заходів та прийняття програми реформування фінансового ринку загалом та парабанківських посередників зокрема сприятиме якісному покращенню діяльності даних установ та підвищить рівень довіри до них фізичних та юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватаманюк З.Г., Дорош О.Л. Небанківські фінансові інститути у країнах Західної Європи / З.Г. Ватаманюк, О.Л. Дорош. // Фінанси України. — 2003. — №12. — С. 98-106.
2. Версаль Н.І. Теорія кредиту: навч. посіб. / Н.І. Версаль, Т.В. Дорошенко. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 483 с.
3. Гладчук О. Парабанківська система як важлива складова фінансового сектора / О. Гладчук // Вісник ТНЕУ. — 2007. — №1. — С. 40-45.
4. Гриньков Д. Фактерское мастерство / Д. Гриньков // Бизнес. — 2010. — №47. — С. 36-38.
5. Гусев Ю. Процент воздуха / Ю. Гусев // Бизнес. — 2010. — №42. — С. 32-33.
6. Дубина М.В. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ на ринку фінансових послуг України / М.В. Дубина // Ефективність бізнесу в умовах трансформації економіки / Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 29-31 червня 2009 р. — Сімферополь: ЦРОНІ, 2009. — Т. 1. — 236 с.
7. Дубина М.В. Удосконалення класифікації фінансових посередників в Україні / М.В. Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2009. — №39. — С. 209-219.
8. Дубина М.В. Удосконалення поняття «фінансовий посередник» / М.В. Дубина // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених «Актуальные вопросы реформирования экономики». — Том 1. — Николаев: НУК, 2009. — 88 с.
9. Ільчук В.П. Проблеми розвитку регіональної системи небанківських фінансово-кредитних посередників / Ільчук В.П., М.В. Дубина. // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2010. — №41. — С. 5-14.
10. Науменкова С.В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ / С.В. Науменкова // Фінанси України. — 2009. — №12. — С. 20-27.
11. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dfp.gov.ua.